

Uloga ljubavi u buddhističkoj filozofiji

Babić, Jelena

Undergraduate thesis / Završni rad

2012

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:475239>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-04**



FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)



Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij Filozofije i Pedagogije

Jelena Babić

Uloga ljubavi u buddhističkoj filozofiji

Završni rad

Mentor dr.sc. Marko Tokić

Sumentor dr.sc. Ivan Stubić

Osijek, 2012.

KAZALO	
SAŽETAK.....	3

1. UVOD	4
2. <i>Brahma-vihāra</i>	5
3. <i>Brahma-vihāra</i> u sklopu <i>Dharme</i>	10
4. Mogućnost realizacije vrlina <i>Brahma-vihāre</i>	20
5. ZAKLJUČAK.....	23
6. LITERATURA.....	24

Sažetak:

Tema rada je uloga ljubavi u buddhističkoj filozofiji. U radu je objašnjeno značenje i uloga ljubavi kao jedne od četiri uzvišene vrline u sklopu etičkog nauka o plemenitim stanjima uma (Brahma-vihāra). Elementi brahma-vihāre su: ljubav (Pāli: mettā), suosjećanje (Pāli: karunā), radovanje zbog sreće i blagostanja drugih (Pāli: mudīta) i nepristranost ili svejednakost (Pāli: upekkhā). Kao što je izloženo u radu, glavna odrednica pojma ljubavi shvaćenog prema buddhističkoj filozofiji jest da je ona želja da sva osjetilna bića budu sretna. Ovo etičko učenje o vrlinama važno je u buddhističkoj filozofiji i čvrsto povezano s osnovnim Buddhinim naukom, Četiri plemenite istine. Na tom se tragu cijela problematika obrađuje u kontekstu osnovnih pojmova buddhističke filozofije poput nezadovoljstva (Pāli: dukkha), nepostojanje trajnog i neovisnog jastva (Pāli: anatta) te karme (Pāli: kammā). Cilj je pokazati povezanost učenja o ljubavi s ostalim učenjima buddhističke filozofije, ukazati na ulogu koju ljubav ima u buddhističkoj filozofiji te na koji način predstavlja kriterij moralne ispravnosti djelovanja.

Ključne riječi: *Ljubav, suosjećanje, ne-jastvo, karma*

1. Uvod

Tema je ovog rada uloga ljubavi u buddhističkoj filozofiji. Buddhističko shvaćanje ljubavi bit će izloženo primarno u sklopu etičkog nauka o četiri *brahma-vihāre*. Pojam *brahma-vihāra* označava plemenita stanja, plemenito življenje ili življenje prakticirajući dobronamjernost. Naziva ih se metaforički boravištima brahme (*brahma-vihāra*) jer su ta stanja poput boravišta boga *brahme*, tj. imaju božansku kvalitetu. *Brahma-vihāra* sadrži učenja o četiri vrline: vrlina ljubavi (Pāli: *mettā*), suosjećanja (Pāli: *karunā*), radovanja zbog sreće i blagostanja drugih (Pāli: *mudita*) i nepristranosti (Pāli: *upekkhā*).¹ U poglavlju naslovljenom «*Brahma-vihāra*» namjera je objasniti buddhističko poimanje ljubavi tumačeći svaki od četiri elementa pojma *brahma-vihāre*. Uloga ljubavi kao jednog od elemenata *brahma-vihāre* bit će protumačena povezivanjem elemenata *brahma-vihāre* s ostalim aspektima Buddhina učenja, u poglavlju naslovljenom «*Brahma-vihāra* u sklopu Dharmae». U poglavlju «Mogućnost realizacije vrlina

¹ Sayadaw, Mahasi, *Brahmavihara Dhamma*; Buddha Sasana Nuggaha Organization, Rangoon, 1985., str. 19.

Brahma-vihāre», pokušat će se razjasniti pitanja aktualizacije i realizacije apsolutne i neuvjetovane ljubavi prema svima kako ju shvaća buddhistička filozofija.

2. *Brahma-vihāra*

Izraz *brahma-vihāra* kao što je već navedeno ima značenje: „plemenito življenje“ ili „življenje prakticirajući dobronamjernost“. *Brahma-vihāra* je pojam koji u buddhističkoj filozofiji označava učenje o četiri elementa plemenitih stanja uma: ljubav (Pāli: *mettā*), suosjećanje (Pāli: *karunā*), radovanje zbog sreće drugih (Pāli: *mudita*) te nepristranost prema boli i užitku (Pāli: *upekkhā*).² Riječ je o stanjima koja pojedinac može razviti vježbom, a koja predstavljaju sposobnosti i moći na temelju kojih djeluje prema sebi i prema drugima. Ova se stanja razvijaju prije svega meditacijom. Uloga je tih stanja ostvarivanje bezuvjetne ljubavi, suosjećanja i radosti za sva osjetilna bića, a samim time i kontroliranje bijesa i odbojnosti, izbjegavanje zavisti, vježbanje strpljivosti i samopouzdanja, te ostalih vrлина uma. Nije dakle riječ o dobronamjernosti koja se razvija samo spram svih ljudi, već spram svih osjetilnih bića Samsare. Riječ je o bićima koja postoje u području ljudi, životinja, tzv. «gladnih duhova», pakla, polubožanskih i božanskih područja. Svaka od ovih šest vrsta bića preporuča se na temelju neke dominantne sklonosti uma i pripadajućeg djelovanja (karma), npr. na temelju neznanja, odbojnosti, žudnje, ponosa, ljubomore ili škrtosti.

Izraz meditacija je prijevod termina *bhāvanā*, koji označava njegovanje i razvijanje uma, tj. oplemenjivanje uma. Ulogu meditacije i cilj razvijanja *brahma-vihāre* objašnjava sljedeća rečenica: „Usmjerena je na pročišćavanje uma od nečistoća i smetnji kao što su požuda,

² Sayadaw, Mahasi, *Brahmavihara Dhamma*; Buddha Sasana Nuggaha Organization, Rangoon, 1985., str.19.

mržnja, zlovolja, lijenost, brige i nemir, skeptičnost, kao i na razvijanje takvih kvaliteta kao što su koncentracija, svjesnost, inteligencija, volja, energičnost, pronicljivost, povjerenje, radost, smirenost, vodeći na kraju do postizanja najviše mudrosti koja vidi prirodu stvari, kakve one zaista jesu i ostvaruje krajnju Istinu, *nirvanu*.³ Dvije su vrste meditacije, prva se bavi razvijanjem mentalne koncentracije, a najviše stanje do kojega vodi je „sfera ni-opažanja-ni-neopažanja“. Ljubav u buddhističkom nauku nije samo osjećaj, već stanje, vrlina, dobronamjernost i jedan oblik dobrog djelovanja (*karma*). Ljubav je želja da sva osjetilna bića budu sretna i imaju uzroke sreće. Ljubav u buddhističkom smislu donosi ugodne osjećaje i sreću, više nego išta drugo, ali govoreći o pojmu *brahma-vihāre* i elementima u sklopu tog pojma, ona je više stanje svijesti nego osjećaj. Svako biće posjeduje samo svoje djelovanje (*karma*) i plodove svoga djelovanja. Dobra *karma* proizvodi ono dobro, a loša *karma* proizvodi ono loše. Dobra karma je ona koja proizlazi iz želje da drugi budu sretni, točnije, iz ljubavi. Elementi *brahma-vihāre* su oblici dobre karme.

2.1. Ljubav ili *Mettā*

Ljubav (Pāli: *mettā*) se u buddhističkoj filozofiji shvaća kao osobita nepristrana želja da sva osjetilna bića budu sretna i da žive u blagostanju. Dakle, odnosi se na čovjekovu sposobnost i vrlinu da svima želi samo dobro. Ovdje se ne radi o osjećaju koji je spontan i nije pod vlašću uma, već o upravljanoj stanju svijesti da se misli i želi samo dobro. Tek kad se ovo stanje uvježba postaje ono spontana i beznaporna nastrojenost spram svih bića. Ljubav omogućuje sreću (Pāli: *sukkhā*) i drugim osjetilnim bićima, ali istovremeno i onome koji ju razvija. Ljubav prema tome nije nešto što naprosto postoji, već nešto što tek treba nastati, razviti se. Ta je želja vrlo misao tj. može se shvatiti kao izraz razvijanja vrline.⁴ Ljubav je ujedno i sposobnost strpljenja i mirnoće bez odbojnosti i bijesa. Bijes utječe izrazito negativno na čovjekovo psihičko i emocionalno, pa tako i fizičko stanje, a time i na druga bića. Stoga se prevladava ljubavlju. Ona se razvija do neograničene i bezuvjetne razine uvježbavanjem prijateljstva prema svim osjetilnim bićima, u isto vrijeme i na nepristran način i neprijanjajući način.⁵ Na spomen neograničene i neuvjetovane ljubavi prema svim osjetilnim bićima postavlja se pitanje o njejoj mogućnosti: kako je moguće osjećati ljubav prema tzv. „lošim“ ljudima,

³ Rahula, W., *What the Buddha Taught*, Bangkok, 1995., str.80.

⁴ Sayadaw, Mahasi, *Brahmavihara Dhamma*; Buddha Sasana Nuggaha Organization, Rangoon, 1985., str.21.

⁵ Sayadaw, Mahasi, *Brahmavihara Dhamma*; Buddha Sasana Nuggaha Organization, Rangoon, 1985., str.20.

primjerice, ubojicama, silovateljima ili lopovima? Čini se nemogućim, dok se detaljnije ne razmotri uzrok njena nastanka. Osim toga, ljubav u buddhizmu shvaća se i kao ne-mržnja. U tekstu „Budizam i kršćanstvo o ljubavi prema neprijateljima“ usmjerenom protiv buddhističke filozofije, autor Dominik Mormile D.I. uspoređuje shvaćanja ljubavi u buddhizmu i kršćanstvu. Već u prvom podnaslovu, autor razlikuje dva poimanja ljubavi te tvrdi da „budistička nemržnja i kršćanska ljubav nemaju ništa slično“.⁶ Tvrdi da postoji velika razlika u buddhističkom i kršćanskom poimanju ljubavi. Svoju tvrdnju potkrjepljuje tumačenjima kršćanskih i buddhističkih tekstova. Primjerice, kršćansko poimanje ljubavi objašnjava sljedećim riječima iz Biblije: „Ljubite neprijatelje svoje: čini dobra onima, koji vas mrze. Blagosivajte one, koji vas proklinju i molite za one, koji vas opadaju.“ (Luka 6, 27-28.)⁷ Tezu iz *Dhammapade*: „Mržnja ne prestaje po mržnji. Mržnja prestaje samo po ljubavi. To je staro pravilo.“, autor prevodi „Neprijateljstvom se ne postizava, da se ikada neprijateljstvo umiri na ovom svijetu: ono se umiri, ako odustanemo od neprijateljstva. Evo vječnog zakona.“⁸ Iz toga zaključuje da je pojam ljubavi u buddhizmu jednak odsutnosti neprijateljstva i mržnje, dakle negativni oblik ljubavi, a ne pozitivni, kao u kršćanstvu. Ukoliko detaljnije promotrimo pojam ljubavi u buddhizmu, spoznajemo da ona počiva na suosjećanju i radosti zbog tuđe sreće i blagostanja, što nikako nije negativni oblik ljubavi. Vrline suosjećanja i radovanja zbog sreće drugih živih bića, usko povezanih sa samom vrlinom ljubavi, ukazuju na pozitivnost buddhistički shvaćene ljubavi te se upravo iz tog razloga ne može odrediti kao puko ne-neprijateljstvo ili ne-mržnja. Ljubav se razvija i uvježbava pomoću meditacija u kojima se ponavljaju izrazi poput: „Neka je sretan,“ ili „Neka su svi sretni i zdravi,“ ili „Neka su svi blagoslovljeni sa srećom.“⁹

2.2. Suosjećanje ili *Karunā*

Suosjećanje (Pāli: *karunā*) se u buddhističkoj filozofiji određuje kao želja da sva osjetilna bića budu oslobođena od patnje, nezadovoljstva (Pāli: *dukkha*) i uzroka patnje. Mahasi Sayadaw

⁶ Mormile, D., «Budizam i kršćanstvo o ljubavi prema neprijateljima»; *Obnovljeni život*, vol. 5(6), 1924., str. 431.

⁷ Mormile, D., «Budizam i kršćanstvo o ljubavi prema neprijateljima»; *Obnovljeni život*, vol. 5(6), 1924., str. 341.

⁸ Mormile, D., «Budizam i kršćanstvo o ljubavi prema neprijateljima»; *Obnovljeni život*, vol. 5(6), 1924., str. 431.

⁹ Sayadaw, Mahasi, *Brahmavihara Dhamma*; Buddha Sasana Nuggaha Organization, Rangoon, 1985., str. 34.

određuje vrlinu suosjećanja riječima: „Bez obzira koliko netko želi, ako nije sposoban pružiti medicinski tretman, ne može učinkovito pomoći drugome. U tom slučaju, ova instinktivna priroda čovjeka koji želi drugog čovjeka izliječiti ili riješiti patnje, treba se smatrati suosjećanjem.“¹⁰ Osim toga, suosjećanje znači da se ponekad treba žrtvovati i vlastita sreća zbog pomoći drugim bićima. Vrlina suosjećanja je nužna ukoliko želimo spoznati da je cijelo uvjetovano postojanje prožeto nezadovoljstvom (Pāli: *dukkha*) o kojem Buddha govori u tzv. Prvoj plemenitoj istini. Ovako shvaćeno suosjećanje je također moguće razvijati i usavršavati meditacijom. Misli se na duboku želju da sva živa bića budu oslobođena od patnje, boli i nezadovoljstva. Mahasi Sayadaw navodi primjer suosjećanja u kojemu pojedinac osjeća žalost zbog stanja drugog pojedinca i pritom mu želi izlaz iz određenog stanja patnje (Pāli: *dukkha*).¹¹ Naravno, to žaljenje zbog patnje drugih, na određen način šteti našoj osobnoj sreći, no buddhistička filozofija smatra da je plemenito žrtvovati vlastitu sreću u slučaju patnje drugih. Upravo ta vrlina i taj oblik plemenitog života – *brahma-vihāre*, ponukalo je utemeljitelja buddhističke filozofije na otkrivanje istine koja će osloboditi sva živa bića iz stanja nezadovoljstva. Suosjećanj je nužno u uviđanju patnje i nezadovoljstva, a svijest o tome i spoznaja istoga, neophodna je u procesu oslobođenja izloženom u buddhističkoj filozofiji.

2.3. Radost zbog tuđe sreće ili *Muditā*

Radovanje (Pāli: *mudita*), shvaća se upravo kao radost zbog sreće i blagostanja drugih osjetilnih bića, bez iznimke i diskriminacije. Mahasi Sayadaw u svom djelu kaže da neki ljudi ne žele vidjeti druge u blagostanju, sreći i uspjehu i upravo to određuje osobine zavisti i ljubomore (Pāli: *issā*).¹² Pojam *issā* je potpuno suprotan pojmu *mudita*. Osoba koja razvija vrlinu radosti zbog tuđe sreće, uistinu je ispunjena srećom zbog sreće drugih živih bića. Također, pojam *mudita* odnosi se i na želju da bića koja uživaju sreću i blagostanje nastave biti u takvom stanju, dakle želja da njegova sreća ne nestane. Ova vrlina se može razvijati riječima: „Neka njihovo dobro i blagostanje koje je postignuto, ne bude izgubljeno ili uništeno; i neka budu u mogućnosti zadobiti svoje dobro u potpunosti i biti sretni kao prije.“¹³ Bića koja nisu sretna zbog sreće drugih, osjećaju zavist i ljubomoru, prijanjaju uz osjećaj

¹⁰ Sayadaw, Mahasi, *Brahmavihara Dhamma*; Buddha Sasana Nuggaha Organization, Rangoon, 1985., str.354.

¹¹ Sayadaw, Mahasi, *Brahmavihara Dhamma*; Buddha Sasana Nuggaha Organization, Rangoon, 1985., str. 21.

¹² Sayadaw, Mahasi, *Brahmavihara Dhamma*; Buddha Sasana Nuggaha Organization, Rangoon, 1985., str.355.

¹³ Sayadaw, Mahasi, *Brahmavihara Dhamma*; Buddha Sasana Nuggaha Organization, Rangoon, 1985., str.358.

zavisti i vezani su uz njega. Time se gradi loša karma, a u buddhističkoj filozofiji navodi se da će takva osoba nakon preporađanja biti bez prijatelja i sljedbenika. Radovanjem zbog tuđe sreće, pojedinac ostvaruje i vlastitu sreću. Nemoguće je biti sretan ukoliko pojedinac želi zlo drugom pojedincu. Time u sebi samom gradi osjećaje mržnje i zavisti koji su sami po sebi stanja nezadovoljstva. Sreća (Pāli: *sukha*) je suprotna nezadovoljstvu (Pāli: *dukkha*). Osjećajući sreću zbog drugih, i sami smo sretni. Ovdje je jasan zakon djelovanja karme. Svako mišljenje i djelovanje ima svoju posljedicu. Ukoliko je djelovanje dobro, posljedica tog djelovanja je dobra, ukoliko je ono loše, i posljedica djelovanja je loša za onog koji djeluje. Na ovom je mjestu nužno pojasniti buddhističko shvaćanje dobrog i lošeg. Naime, dobro prema buddhizmu je ono što se čini iz ljubavi prema drugima, a loše je ono što se ne čini iz ljubavi prema drugima. U ovom slučaju je moguće uvidjeti povezanost etičkog nauka o ljubavi s buddhističkim učenjem o zakonu djelovanja karme.

2.4. Nepristranost ili *Upekkhā*

Svejednakost ili nepristranost (Pāli: *upekkhā*) u buddhističkoj se filozofiji određuje kao vrlina i sposobnost zamjećivanja i promatranja stvari oko sebe s nepristranošću i mirnoćom. Dakle, radi se o razvijanju vrline uravnoteženog i harmoničnog stanja svijesti s neutralnim stavom i bez diskriminacije. Pri razvijanju nepristranosti, osoba bi trebala razumjeti način na koji djeluje zakon karme. U djelu *Brahmavihara Dhamma*, autor upućuje na usavršavanje nepristranosti tako da osoba zauzme nepristran (svejednak) stav što znači da shvaća da sva bića imaju individualnu karmu, bilo dobru ili lošu, ovisno o njihovim vlastitim djelima u prošlosti i sadašnjosti, koja dovode do sreće ili jada.¹⁴ Buddha kaže: „Prema sjemenu koje je posijano, plod se ubire; onaj koji radi dobro, ubire dobre plodove, onaj koji radi loše, ubire loše plodove.“¹⁵ Moguće je pogrešno protumačiti ovu vrlinu nepristranosti. Naime, moguće je shvatiti da su vrline suosjećanja i nepristranosti u sukobu. No, ova vrlina zapravo podrazumijeva puno više od pukog osjećaja ravnodušnosti prema svemu. Označava spoznaju da se sve stvari na svijetu događaju neizbježno prema zakonu karme. Dakle, svi događaji, dobri ili loši, sretni ili bolni, događaju se prema određenom zakonu te se stoga trebaju prihvatiti bez osjećaja frustracije uslijed nastanka nekog lošeg stanja. Ovo stajalište se može činiti poprilično pasivno, no ono je jedan od ključnih uvjeta unutarnjeg mira. Na određene

¹⁴ Sayadaw, Mahasi, *Brahmavihara Dhamma*; Buddha Sasana Nuggaha Organization, Rangoon, 1985., str.374.

¹⁵ Sayadaw, Mahasi, *Brahmavihara Dhamma*; Buddha Sasana Nuggaha Organization, Rangoon, 1985., str.374.

pojave i događaje u životu se jednostavno ne može utjecati. Ako je loš događaj ili stanje, prema zakonu karme, uzrokovan lošim djelom, on se kao takav treba prihvatiti ne osjećajući nikakvu pristranost, tugu ili frustraciju zbog toga. Buddhistička filozofija je filozofija mira, promiče i zahtjeva mir, a ne borbu ili rat.

3. *Brahma-vihāra* u sklopu *Dharme*

3.1. Uvod u *Dharmu*

Kako bi se približili pojmu ljubavi unutar buddhističkog etičkog nauka *Brahma-vihāra*, potrebno je objasniti osnovna učenja *Dharme* te protumačiti povezanost Buddhinog učenja o ljubavi s ostalim elementima cijelog nauka. Naime, kao što su sve pojave međupovezane, tako su i elementi Buddhina učenja međusobno povezani. Stoga ću u ovom radu učenje o četiri uzvišena stanja - *Brahma-vihāra*, pokušati povezati s četiri plemenite istine, učenjem o jastvu i karmi, kao temeljnim učenjima za shvaćanje ljubavi u buddhističkoj filozofiji. Ljubav (Pāli: *mettā*), je i put i rezultat prosvjetljenja, dakle ujedno je i proces i cilj te je iz tog razloga njena uloga vrlo važna u buddhističkoj filozofiji. Buddhistički nauk, *Dharmu* (Pāli: *dhamma*), moguće je odrediti kao teorijsko-praktični nauk o oslobađanju ljudske svijesti od patnje i svih oblika nezadovoljstava koji se jedinstveno obuhvaćaju terminom *dukkha*. Pojam *dukkha* sadrži sve ono suprotno od pojmova zadovoljstva, sreće, ispunjenosti, potpunosti; dakle označava osjećaje i stanja nezadovoljstva, neispunjenosti, žudnje, frustracije, patnje, itd. To oslobođenje od *dukkhe* sastoji se od tri procesa: ispravno shvaćanje, ispravno djelovanje i ispravno meditiranje. Sva tri procesa su jednako važna u buddhističkom nauku, ali za početak je naravno najvažnije ispravno shvaćanje. Siddharta Gautama, utemeljitelj *Dharme*, odbacio je sva druga određenja samog sebe, osim onoga da je on *buddha* tj. doslovno: budan, probuđen. On tvrdi da ne spada niti u jednu kategoriju bića: „Poput crvenog, plavog ili bijelog lotusovog cvijeta – rođenih u vodi, izraslih u vodi, izdignutih nad vodom – živjeći netaknut od vode, na isti način i ja – rođen u svijetu, izrastah u svijetu, prevladavajući svijet – živjeći netaknut od svijeta. Pamтите me, brahmani, kao probuđenog.“¹⁶ Takvo određenje sebe je

¹⁶ *Dona Sutta: With Dona*, (AN 4.36), preveo Thanissaro Bhikkhu. Access to Insight, 2005, <http://www.accesstoinsight.org/tipitaka/an/an04/an04.036.than.html>

ključno za oslobođenje od ega, tj. uvjerenja da postoji neko trajno i neovisno jastvo ili „ja“. Dakle, Buddha je budan, probuđen. Postavlja se pitanje zašto je to toliko ključno na početku ovog razmatranja. Buddhino učenje polazi od toga da je uobičajeni način na koji ljudi percipiraju svijet i sve stvari, stanja i događaje u njemu – zabluda, privid ili iluzija. Ta pogrešna percepcija svega, privid i zabluda u kojoj se ljudi nalaze, uzrok je patnje i nezadovoljstva te svih loših razmišljanja i djela. Svi ljudski problemi proizlaze iz privida, uzrokovanog prijanjanjem za ideju postojanja trajnog i neovisnog jastva, u nama samima, drugim bićima i u svim stvarima koje nas okružuju. *Dharma* je, dakle, način prevladavanja stanja trajnog nezadovoljstva i postizanja unutarnjeg mira putem ispravnog shvaćanja, ispravnog djelovanja i ispravne meditacije. Uviđanjem prave stvarnosti, biću je moguće djelovati ispravno, dakle iz ljubavi, te tako postići sreću, mir, *nirvanu*.

3.2. Četiri plemenite istine

Buddha je svoje učenje iznio u nauku o četiri plemenite istine: 1) postojanje patnje i nezadovoljstva (Pāli *Dukkha*); 2) objašnjenje uzroka patnje i nezadovoljstva (Pāli *Samudaya*); 3) oslobođenje od patnje i nezadovoljstva (Pāli *Nirodha*); 4) osmerostruki put oslobođenja od patnje i nezadovoljstva (Pāli *Magga*). Unutar učenja o četiri plemenite istine, istaknut ću mjesto, značenje i ulogu četiri uzvišena stanja *brahma-vihāre* pa tako i ljubavi.

3.2.1. Prva plemenita istina

Prva plemenita istina o patnji i nezadovoljstvu (Pāli: *dukkha*) ukazuje na to da postoje stanja svijesti koja čovjek doživljava nedostatnima, nedovoljnima, zbog čega je čovjek uvijek nezadovoljan. Buddha objašnjava prvu plemenitu istinu o patnji sljedećim riječima: „Plemenita istina o patnji, redovnici, je ovo: Rođenje je patnja, starenje je patnja, bolest je patnja, smrt je patnja, vezanost s neugodom je patnja, nevezanost s ugodom je patnja, nemogućnost primanja onog što se želi je patnja – ukratko 5 agregata koji su podložni prijanjanju su patnja.“¹⁷ Moguće je učenje prve plemenite istine povezati s pojmovima ljubavi i suosjećanja prema svim drugim bićima. Lako je zaključiti da onaj tko nema suosjećanje, ne može niti primijetiti i istinski doživjeti patnju u svijetu. *Karuna*, suosjećanje, potrebna je za samu spoznaju onoga što je istina. Bez suosjećanja, čovjek ne može spoznati pravu istinu

¹⁷ *Dhammacakkappavattana Sutta: Pokretanje kotača Dharme*, (SN 56.11), u Rahula, W., *What the Buddha Taught*, Grove Press, New York, 1974.

svega, on jednostavno ne vidi kako stvari uistinu stoje, ne vidi patnju, nezadovoljstvo i bol te potrebu za oslobođenjem od toga. Općenito gledano, sve što je nestalno, tj. što je netrajno, jest *dukkha*. Postoje tri aspekta *dukkhe*: 1) *dukkha* kao uobičajena patnja; 2) *dukkha* kao nešto proizvedeno promjenom; 3) *dukkha* kao uvjetovana stanja.¹⁸ Rahula objašnjava da je i zadovoljstvo *dukkha*, kao i bol, ukoliko počiva na prividu: „Iz toga je očito da se ovdje ne radi o pitanjima pesimizma ili optimizma, već da moramo uzeti u obzir užitke u životu, kao i boli i tuge, te također i slobodu od njih kako bi život razumjeli potpuno i objektivno. Tek tako je moguće istinsko oslobođenje.“¹⁹ Uz ovu prvu plemenitu istinu o *dukkhi*, usko je vezan pojam prijanjanja. Prijanjanje se određuje kao shvaćanje netrajnih pojava kao trajnih. Čovjek prijanja uz stvari, osobe, ideje time što ih želi imati, sačuvati, držati uz sebe, u sebi, kraj sebe, ne shvaćajući da sve to nije trajno. Kako ugodne, tako i neugodne stvari, netrajne su te stoga nezadovoljavajuće, prije ili kasnije. Dakle, shvaćajući netrajne stvari kao trajne, mi prijanjamo uz njih, a kada se uslijed netrajnosti promjene ili nestanu, tada patimo, osjećamo gubitak i bol. U *Dharmi* se želi radikalno ukazati na problematiku netrajnosti, prijanjanja uz netrajnost i nezadovoljstvo koje proizlazi iz toga. Teži se k plemenitom načinu života koji se nalazi s onu stranu netrajnosti, a želi se osloboditi iz neplemenitog načina života u kojem se prijanja uz sve netrajno kao trajno. U vezi s trećim aspektom prve plemenite istine o patnji, prema kojemu patnja nastaje na osnovu svih uvjetovanih stvari, važno je objasniti pojam jastva ili onog „ja“ što je buddhizmu zapravo naziv za pet skupova ili agregata koji čine taj „ja“. Dakle, ono što nazivamo „bićem“, „pojedincem“ ili onim „ja“ jest zapravo oznaka uvijek promjenjivih elemenata koji spadaju u pet skupova (agregata): Skup tvari, skup osjećaja, skup opažanja, skup umnih tvorevina i skup svijesti Svijest, često shvaćena kao vlastitost ili jastvo ovisi o tvari, osjećajima, opažanjima i umnim tvorevinama te ne može postojati nezavisno od njih. Svijest je samo jedan od promjenjivih skupova onoga što se naziva bićem. Skup tvari uključuje čvrstoću, protok, toplinu i gibanje te pet osjetilnih organa (vid, sluh, njuh, okus i dodir). Skup osjećaja obuhvaća osjećaje ugone, neugode i neutralne osjećaje. Skup opažanja se odnosi na percepcije koje proizvodimo na temelju osjetila. Skup umnih tvorevina obuhvaća sve voljne aktivnosti. Volju Buddha određuje kao umnu konstrukciju, umnu aktivnost, tj. ono što se još naziva i karmom. Prema tome kaže: „O, redovnici, volja je ono što ja zovem

¹⁸ Rahula, W., *What the Buddha Taught*, Bangkok, 1995., str. 19

¹⁹ Rahula, W., *What the Buddha Taught*, Bangkok, 1995., str. 19

karmom. Imajući volju, pojedinac djeluje kroz tijelo, govor i um.²⁰ Njena uloga je usmjeravanje uma u područje dobrih, loših ili neutralnih djelovanja. Skup svijesti sadrži šest vrsta svijesti. Svijest je prema buddhističkoj filozofiji reakcija šest osjetila na šest odgovarajućih vanjskih fenomena koje osjetila imaju kao svoj objekt. Buddha tumači svijest na slijedeći način: „Svijest je imenovana prema bilo kojem stanju kroz koje je nastala: na temelju oka i vidljivih formi proizlazi svijest, koja je zvana vizualna svijest; na temelju uha i zvukova proizlazi svijest, i zvana je auditorna (slušna) svijest; na temelju nosa i mirisa proizlazi svijest, i zvana je svijest mirisa; na temelju jezika i okusa proizlazi svijest, i zvana je svijest okusa; na temelju tijela i opipljivih predmeta proizlazi svijest, i zvana je dodirna svijest; na temelju uma i umnih objekta (ideja i misli) proizlazi svijest, i zvana je umna svijest.“²¹ Nadovezujući se na prijanjanje, a u uskoj vezi s temom ovog rada, bezuvjetnom ljubavi, pojavljuje se učenje o jastvu. Temelj cijelog učenja Dharme jest nepostojanje trajnog i neovisnog jastva, onog „ja“ iz kojeg proizlaze sve želje, žudnje, htijenja, prijanjanje, općenito neplemeniti način života. Smatra se da ne postoji neovisno „ja“ te da je sve u svijetu savršeno povezano, naša svijest nije zasebna i odvojena, povezana je sa svime ostalim. Buddhistička filozofija poriče postojanje onog što se inače određuje kao zasebno i neovisno jastvo, sebstvo, biće ili duša. Uvjerenje o postojanju trajnog i neovisnog jastva je prema buddhističkoj filozofiji imaginarno, iluzorno i pogrešno. Ovo uvjerenje stvara misli i ideje koje su štetne te uzrokuju egoizam, sebične želje, žudnju, vezanost, ovisnost, mržnju, zlovolju, taštinu i ponos, što u konačnici rezultira patnjom i općim nezadovoljstvom – *dukkha*. Uvjerenje o postojanju trajnog i neovisnog jastva je izvor svih problema u svijetu, od osobnih konflikata do ratova među narodima.²² Suprotnost ovakvu shvaćanju jastva jest neograničena i bezuvjetna ljubav prema svim osjetilnim bićima, kako se poima u buddhističkoj filozofiji. Vrlina ljubavi dokida prijanjanje za to uvjerenje o postojanju trajnog i neovisnog jastva i sve probleme koji proizlaze iz njega jer prijanjanje i egoizam prelaze u ljubav i otvorenost za druge i drugo. Zaključak koji se može izvesti iz ovog tumačenja svijesti jest da svijest nikako nije nešto nepromjenjivo i stalno. U doticaju sa svijetom, pri čemu mislim na ljude, prirodu, stvari i događaje kojima smo okruženi, mijenja se i naša svijest. Upravo iz tog razloga može se reći da „ja“ ne postoji, jer kad bi postojalo, to bi značilo da u čovjeku postoji nešto trajno i nepromjenjivo, što prema

²⁰ Bodhi Bhikkhu, *The Noble Eightfold Path: The way to the End of Suffering*, Kandy, 1984. str. 16.

²¹ Rahula, W., *What the Buddha Taught*, Bangkok, 1995., str. 17.

²² Rahula, W., *What the Buddha Taught*, Bangkok, 1995., str. 21.

Buddhinom učenju nije istinito. Čovjek je dakle sastavljen od pet agregata (skupova) koji se konstantno izmjenjuju. „Ja“ u jednom trenutku nije isti onome „ja“ u drugom trenutku. Sve je promjenjivo, sve prolazi, poput rijeke koja teče i nikad nije ista kao u prošlom trenutku. Spoznajom da ne postoji trajno i neovisno „ja“, mijenja se čovjekovo shvaćanje svijeta i njegovo djelovanje u svijetu. U tom slučaju, dakle, čovjek sebe više ne poima kao „ja“, nešto odijeljeno i izolirano od svega što ga okružuje, poima se kao promjenjivo i uvjetovano sastavljeno stanje svijesti povezano sa svime ostalim. Naime, sve je relativno i međusobno ovisno. Spoznaja toga je važna za ovu temu jer omogućuje razvijanje vrlina *brahma-vihāre*. Ljubav (Pāli: *mettā*), suosjećanje (Pāli: *karunā*) i radost zbog tuđe sreće i blagostanja (Pāli: *mudita*) moguće je razvijati i usavršavati tek nakon spoznaje da „ja“ ne postoji neovisno. Pomoću te spoznaje i uvježbavanjem vrlina *brahma-vihāre* dokidaju se stanja i osjećaji poput ponosa, ljubomore, zavisti, pohote, mržnje, itd.

Za ljubav u buddhističkom smislu, dakle neuvjetovanu i apsolutnu ljubav prema drugima, potrebno je isprva spoznati kako stvari uistinu stoje, osvijestiti se, probuditi se iz privida, dakle ono što se smatra ispravnim shvaćanjem. Zatim, volja usmjerava naše djelovanje prema onom što se smatra dobrim. Dobro je prema buddhističkoj filozofiji ono što proizlazi iz ljubavi. Dobro djelovanje je djelovanje potaknuto dobrom voljom ili karmom, a srž te dobrote je ljubav. Naime, određenje dobre karme jest da je ona voljno djelovanje iz ljubavi. To naposljetku rezultira našom i tuđom srećom. Postoji, dakle, uzročno-posljedična veza između ljubavi, volje ili karme te sreće. Samo voljne aktivnosti, poput pažnje, volje, odlučnosti, povjerenja, koncentracije, mudrosti, truda, želje, mržnje, neznanja, taštine, uvjerenja o sebi, mogu proizvesti karmičke efekte. Četiri vrline *brahma-vihāre* zapravo jesu vrline dobre karme, kojom se u konačnici ukida karma uopće i ostvaruje prosvjetljenje. Karma je nešto što se također pokušava dokinuti jer je i ona na neki način žudnja, želja ili žed, te iako se žudi za dobrom, u konačnici nije poželjna jer je uzrokom uvjetovanog preporađanja, koje je uvijek prožeto *dukkhom*. Ljubavlju i suosjećanjem u buddhističkom smislu, čovjek proizvodi dobru karmu jer želi dobro, konkretnije, želi da sva živa bića budu sretna i oslobođena od patnje. No dok postoji bilo kakva žudnja ili želja, čak i za dobrim stvarima, čovjek ne može biti u potpunosti oslobođen od patnje, tj. prosvjetljen.

3.2.2. Druga plemenita istina

Druga je plemenita istina vezana za nastanak i uzrok patnje i nezadovoljstva (Pāli: *dukkha*). Uzrokom *dukkhe* smatra se žudnja ili žeđ prema nečemu, za nešto. Buddha određuje plemenitu istinu o uzroku patnje ovim riječima: „Plemenita istina o uzroku patnje je ova: Žudnja (žeđ) koja proizvodi ponovno rođenje praćeno strastvenom pohlepom, i pronalaženje novih zadovoljstava sad ovdje, sad ondje, dakle žudnja za osjetilnim zadovoljstvima, žudnja za postojanjem i žudnja za nepostojanjem.“²³ Ta žudnja nastaje iz privida i iluzorne percepcije sebe kao „ja“. Dakle, uzrok patnje je neznanje, ne poznavanje svijeta oko sebe onakvim kakav on uistinu jest. Prema tome, rješenje i izlazak iz *dukkhe* je znanje, budnost, svjesnost, spoznaja prave istine, spoznaja kako stvari uistinu stoje. Problem i neznanje leže u zabludi u kojoj se nalaze ljude misleći o sebi kao o nečem odvojenom od svega drugoga. Ako postoji „ja“ postoji i „ja želim“, „ja žudim“, itd. Žudnja stvara nezadovoljstvo, neispunjenost, frustraciju i prazninu zbog onoga što se ne može imati, ostvariti, postići, ili zbog onoga što se neko vrijeme ima, a poslije nema. Ljudi koji nisu prosvijetljeni, koji su u zabludi i nisu svjesni, teško i bolno prihvaćaju promjene iako je neupitno da sve nastaje i da sve mora nestati, to je nepromjenjivi zakon prirode protiv kojega se ne čovjek ne može boriti, samo prihvatiti. Buddha prema tome naglašava da ne treba prijanjati ni uz što, pa tako ni uz dobre ideje, jer su i one netrajne. To objašnjava kroz priču o čovjeku i splavi. Čovjek uz pomoć splavi prijeđe rijeku, pitanje je bi li trebao ostaviti splav na obali ili ju nositi sa sobom budući da mu je toliko bila korisna. Stoga kaže: „Na isti način, učenici, ja poučavam nauk sličan splavi – on je za prelaženje, ne za držanje uz njega. Vi, učenici, koji razumijete da je učenje slično splavi, trebete odustati čak i od dobrih stvari: utoliko više onda bi trebali odustati i od loših stvari.“²⁴

3.2.3. Treća plemenita istina

Treća plemenita istina govori o oslobođenju od *dukkhe*, slobodi od svih nezadovoljstava, boli i žudnje, što se *nirvanom* ili *tanhakkhaya* - „ugasnuće žudnje“. Buddha na sljedeći način govori o tome: „Plemenita istina o prestajanju patnje je ova: To je potpuno

²³ *Dhammacakkappavattana Sutta: Pokretanje kotača Dharme*, (SN 56.11), u Rahula, W., *What the Buddha Taught*, Grove Press, New York, 1974.

²⁴ Rahula, W., *What the Buddha Taught*, Bangkok, 1995., str. 9.

oslobođenje od požude i pohlepe, odbacivanje, odricanje, oslobođenje i odvojenje od nje.²⁵ Gotovo je nemoguće definirati pojam nirvane jer je priroda apsolutne istine teško određiva. Jedno od određenja nirvane jest da je ona potpuni prestanak žudnje, odricanje od nje, oslobođenje od nje, također i ugasnuće mržnje i apsolutna ljubav. Također, nirvana je i prestanak nastajanja i nestajanja, do postizanja nirvane čovjek se procesom preporođanja neprestano rađa i umire, zarobljen je u beskonačnom krugu zvanom samsara te se stalno suočava s patnjom.

Što je apsolutna istina? Prema budizmu, apsolutna istina je da nema ništa trajno i nepromjenjivo u svijetu, da je sve relativno, uvjetovano i netrajno, i da nema nepromjenjive vječne supstancije poput duše, jastva ili vlastitosti. Prema tome, i mi smo netrajni, naši bližnji i stvari oko nas. Sve što nestane, nestaje po prirodnom zakonu na koji mi nemamo utjecaj. S obzirom na nepostojanje trajnog jastva, može se uvidjeti da ako ne postoji ono „ja“, ne može postojati ni „ja želim“ ili žudnja (pohlepa) pa tako ni „ja imam“ ili posesivnost. Realizacija ove istine, vidjeti stvari kakve jesu bez privida ili neznanja je ugasnuće žudnje, žeđi, i prestanak nezadovoljstva, a to je nirvana. Uviđajući apsolutnu istinu rađa se bezuvjetna ljubav i suosjećanje prema svemu što postoji. Čovjek se miri s prirodnim zakonima i karmičkim zakonima, svoju ljubav i pažnju više ne posvećuje sebi, onom iluzornom „ja“ i stvarima za kojima žudi, već razvija vrline ljubavi, nesebičnosti, suosjećanja i radovanja zbog tuđe sreće. Shvaćajući apsolutnu istinu, postižući apsolutnu ljubavi, postiže se i apsolutna sreća i mir. Sam je Buddha nakon prosvjetljenja imao potrebu da svoju spoznaju apsolutnog dobra, ljubav i sreću koju je osjetio, podjeli s drugim bićima. To je apsolutno i nesebično djelovanje iz ljubavi, dakle dobra *karma* kojom se u konačnici dokida *karma* uopće i postiže *nirvana* (Pali: *nibbāna*).

3.2.4. Četvrta plemenita istina – Plemeniti osmerostruki put

Četvrta plemenita istina govori o načinu ili putu oslobođenja od svih nezadovoljstava i ostvarenja plemenitog načina života. Taj se put naziva srednjim putem, nalazi se između putova pronalaska sreće kroz zadovoljstva (hedonizam) i kroz odricanja (asketizam), dakle

²⁵ *Dhammacakkappavattana Sutta: Pokretanje kotača Dharme*, (SN 56.11), u Rahula, W., *What the Buddha Taught*, Grove Press, New York, 1974.

između krajnosti. Buddha ovu istinu određuje riječima: „Plemenita Istina o Putu koji vodi do prestanka patnje je ovo: To je Plemeniti osmerostruki put, i ništa drugo, naime to su: ispravno shvaćanje, ispravna namjera, ispravan govor, ispravno djelovanje, ispravno življenje, ispravan napor, ispravna svjesnost i ispravna koncentracija.“²⁶. Sve ove kategorije su međusobno povezane i međuovisne, a osim toga se blisko vežu i za pojam ljubavi. Također, promiču tri budističke discipline važne za ostvarenje sreće i djelovanje ljubavi: 1) etičko ponašanje, 2) ispravna meditacija i 3) mudrost.

Razmotrimo sada mjesto i ulogu ljubavi, točnije elemenata *brahma-vihāre* u kontekstu kategorija plemenitog osmerostrukog puta. Ispravno razumijevanje podrazumijeva razumijevanje prve tri plemenite istine o postojanju, uzroku i oslobođenju patnje i nezadovoljstva. Kao što je već ranije navedeno u radu, suosjećanje ima ulogu omogućavanja spoznaje prve plemenite istine jer istinski uviđa patnju u svijetu. Ispravno razumijevanje omogućuje ispravnu namjeru, pa tako i ispravan govor, djelovanje i življenje. No, ono nije jedino što omogućuje navedene kategorije. Da bi čovjek činio dobra djela, nije dovoljno samo razumjeti što je dobro, a što je loše. Dharma se donekle slaže s time, ali veći naglasak stavlja na vježbanje u smislu praktičnoga, nego učenje u smislu teoretskoga. Dakle, ispravno djelovanje se, osim ispravnim razumijevanjem i dobrom ili ispravnim namjerom, postiže vježbom i koncentracijom. Ono što neko djelo čini dobrim je dobro voljno djelovanje – dobra karma. Uz znanje onoga što je dobro, potrebna je i dobra volja da bi dobro djelovanje bilo moguće. Volja, koja se poistovjećuje s karmom, postaje ozbiljena kroz tijelo, govor i um, odnosno kroz djela, govor i razmišljanje. Karma može biti dobra ili loša, ovisno o želji ili namjeri s kojom se čini neko djelo. Buddha kaže da tek onaj koji razumije što je dobra karma i njen korijen, te ono što je loša *karma* i njen uzrok, uistinu ima ispravno razumijevanje.²⁷ Dobra *karma* je djelovanje koje je moralno vrijedno, pomaže osobnom duhovnom razvoju te donosi boljitak pojedincu i drugima u smislu ugodnog stanja.²⁸ Loša karma donosi patnju ili *dukkhu*, a dobra karma omogućava sreću ili *sukkhu*. Dobra karma proizlazi iz ljubavi i suosjećanja. Ugodna stanja prema kojima teži dobra karma su u dubljem smislu također *dukkha* jer su netrajna. Prema tome, karma kao takva, i dobra i loša, ne vodi oslobođenju. No,

²⁶ *Dhammacakkappavattana Sutta: Pokretanje kotača Dharme*, (SN 56.11), u Rahula, W., *What the Buddha Taught*, Grove Press, New York, 1974.

²⁷ Bodhi Bhikkhu, *The Noble Eightfold Path: The way to the End of Suffering*, Kandy, 1984., str. 17.

²⁸ Bodhi Bhikkhu, *The Noble Eightfold Path: The way to the End of Suffering*, Kandy, 1984., str. 17.

dobra karma, uz razvijanje vrlina *brahma-vihāre*, ostvaruje temelje za put oslobođenja koji je s onu stranu karmičkih djelovanja. Ako pogledamo načine manifestacije loše karme, uviđamo da u takvom djelovanju, govoru i mišljenju nema ljubavi. Buddha navodi deset načina manifestiranja loše karme: 1) uništavanje života, 2) uzimanje onoga što nije dano, 3) krivo ponašanje s namjerom seksualnog zadovoljstva, 4) lažan govor, 5) kleveta, 6) okrutan govor, 7) isprazno brbljanje, 8) pohlepa, 9) zlonamjernost, 10) pogrešna gledišta. Nemoguće je imati lošu karmu pa tako i nezadovoljstvo ukoliko su u pojedincu ostvareni elementi ili vrline *brahma-vihāre*. Razvijanje vrlina *brahma-vihāre*, uz napuštanje uzroka patnje, nužno je za ukidanje loše karme tj. loših djelovanja pa tako i patnje i nezadovoljstva. I dobra karma je vezana uz žudnju, a žudnja uz patnju, te se iz tog razloga treba napustiti bilo koji oblik žudnje i htijenja. To se postiže vrlinom svejednakosti ili nepristranosti, nakon što se uvidi da je sve privid, odnosno da ne postoji trajno i neovisno jastvo. Uviđanjem da ne postoji neovisno jastvo, odnosno ono „ja“, u mogućnosti smo nepristrano percipirati i doživljavati svijet i stvari oko sebe. Percepcija svijeta polazi od onoga kako mi shvaćamo sami sebe, ono „ja“. Ukoliko spoznamo da ne postoji trajno i neovisno „ja“, nestaju potrebe i žudnje za bilo čime, pa se tako oslobađamo i patnje i nezadovoljstva u svim oblicima.

Uloga ljubavi u buddhističkoj filozofiji se ponajviše očituje u učenju o ispravnoj namjeri kao djelu osmerostrukog puta. Dobronamjernost, kao ono što se suprotstavlja zlonamjernosti, odbojnosti, bijesu i mržnji (prema sebi ili drugima), sadrži u svom pojmu i ono što se na Pāli jeziku naziva *metta*, dakle „ljubav“ ili „prijateljska ljubav“. Bhikkhu Bodhi definira ljubav kao intenzivan osjećaj nesebične ljubavi za druga bića, prožeta najiskrenijom brigom za njihovo blagostanje i sreću.²⁹ Autor kaže sljedeće: „Metta nije tek sentimentalna blagonaklonost, niti svjesni odgovor na nekakav moralni imperativ ili božansku zapovijest. Ona mora postati duboko unutarnje osjećanje, karakteristično po spontanoj toplini, prije nego osjećanjem obveze.“³⁰ Vrhunac razvoja ljubavi je bezuvjetna i neograničena ljubav *brahma-vihāre*, što je zapravo potpuna obuzetost sveprožimajućom željom za dobrobiti svakog osjetilnog bića. Dakle, istinska ljubav shvaćena prema buddhističkoj filozofiji je uistinu nešto božansko i različito od uobičajenog shvaćanja ljubavi.

²⁹ Bodhi Bhikkhu, *The Noble Eightfold Path: The way to the End of Suffering*, Kandy, 1984., str. 42.

³⁰ Bodhi Bhikkhu, *The Noble Eightfold Path: The way to the End of Suffering*, Kandy, 1984., str. 42.

Ispravan govor, ispravno djelovanje i ispravno življenje nalaze se u skupini moralnog djela osmerostrukog plemenitog puta. Ljubav u ispravnom govoru očituje se u suzdržavanju od laži što se smatra neplemenitim činom prema drugim ljudima, kao i suzdržavanje od grubih riječi i ogovaranja.³¹ U moralnom (ispravnom) djelovanju, ljubav se očituje u suzdržavanju od nasilja i ubojstva, krađe tuđih stvari i zlouporabe spolnog odnosa.³² Niti u jednom nemoralnom djelu ne postoji želja da druga osjetilna bića budu sretna, dakle ljubav, prema buddhističkom određenju. Moralno je djelo ono iz ljubavi, dakle iz želje da osjetilna bića budu sretna i oslobođena od patnje. Prema tome, učenje o vrlinama *brahma-vihāre* je temeljno buddhističko etičko učenje koje poprilično jasno razlikuje moralna i nemoralna djela, a kriterij razlikovanja je upravo ljubav, odnosno želja da druga osjetilna bića budu sretna.

³¹ Boddhi Bhikkhu, *The Noble Eightfold Path: The way to the End of Suffering*, Kandy, 1984., str. 51.

³² Boddhi Bhikkhu, *The Noble Eightfold Path: The way to the End of Suffering*, Kandy, 1984., str. 57.

4. Mogućnost realizacije vrlina *Brahma-vihāre*

Uobičajeno poimanje ljubavi povezuje se s pojmovima sebičnosti, posesivnosti, ovisnosti, egoizma, neslobode, i drugo. Naime, pri pomisli na ljubav, misli se na romantičnu ljubav ili roditeljsku ljubav. Temelj takve ljubavi je ego, jastvo, dakle ono „ja“ od kojega se u buddhističkom nauku pokušava osloboditi s obzirom da je korijen svega lošeg što se događa i osjeća u svijetu. Kada govorimo o romantičnoj ljubavi između dvoje ljudi, čovjek voli drugog čovjeka na sebičan način, želi ga posjedovati samo za sebe, prijanja uz njega, postaje ovisan o njemu. Slično vrijedi i u slučaju roditeljske ljubavi. Često se kaže da je roditeljska ljubav jedina prava i nesebična ljubav. Roditelj voli „svoje“³³ dijete i (u većini slučajeva) daje sve za njega, no pitanje je: Voli li roditelj to dijete apsolutno nesebično, kao čovjeka samog za sebe, ili kao produžetak samog sebe? Nije li moguće da roditelj voli dijete zato što u njemu teče njegova krv i jer ima njegove gene, te što je još važnije, iz sebične želje za besmrtnošću? Ljudi smatraju da dio njih nastavlja živjeti i poslije smrti u obliku djeteta, njihove krvi, gena i prezimena. Problem takve ljubavi jest u tome što uzrokuje patnju u svakom slučaju. Uzrok je ponovno privid i zabluda, nerazumijevanje stvari kakve uistinu jesu. Sve je promjenjivo i netrajno pa tako i ono „ja“ ne postoji, mi smo tek vječno promjenjiva kombinacija tvari, osjećaja, opažanja, umnih tvorevina i svijesti. Na temelju toga, pogrešno je prijanjati uz netrajne stvari (i osobe!) kao da su trajne. Dakle, važna je spoznaja da je sve prolazno, traje ograničeno vrijeme, ali naposljetku ipak propada. Ukoliko to ne spoznamo, živimo u zabludi iz koje u svakom slučaju proizlazi patnja i nezadovoljstvo, frustracija i bol. Primjerice, u slučaju romantične ljubavi, muškarac voli ženu na način da neprestano žudi za njom, njenom blizinom, želi ju imati kraj sebe i posjedovati samo za sebe. No, ljudi su smrtni, a i promjenjivi. Čovjek niti u najboljem slučaju ne može voljenu ženu imati kraj sebe zauvijek.

³³ Riječ „svoje“ je naglašena jer prema buddhističkoj filozofiji nemoguće je posjedovati bilo što ili bilo koga osim karme (vlastitog voljnog djelovanja).

Ili će otići svojom voljom s obzirom da je sve promjenjivo pa tako i ljudi, ili će ih razdvojiti netrajnost njihovih tijela, dakle smrt. U svakom slučaju, ljubav prema buddhističkom poimanju, ne smije biti poistovjećena s prijanjanjem i posesivnošću. Za apsolutnu tj. slobodnu i istinsku ljubav u buddhizmu, potrebna je vrлина nepristranosti (Pāli: *upekkhā*). Mahasi Sayadaw određuje vrlinu nepristranosti sljedećim riječima: „Međutim, u slučaju *Brahma-vihāre*, termin „*upekkhā*“ podrazumijeva osjećaj ravnodušnosti, bez zabrinutosti zbog odbacivanja svih vrsta tjeskobe, kao što je želja da svi budu sretni zračenjem ljubavi (*mettā*), želja da drugi budu oslobođeni od patnje pomoću suosjećanja (*karunā*), i želja da vrate blagostanje kakvo su imali prije, bez umanjenja, razvijanjem *mudite*.“³⁴ Nepristranost je nužni uvjet nesebične, nepristrane i zdrave romantične ljubavi te slobodnog romantičnog odnosa između dvoje ljudi. No, postoji problem u prakticiranju romantične ljubavi prema buddhističkom poimanju. Naime, ukoliko shvatimo da ono „ja“ ne postoji te da ljubav ne znači posjedovanje osobe, kako prema buddhističkom učenju reagirati na preljub? Jastvo ne postoji, prema tome ne postoji ni ego ili ponos koji bi mogao biti povrijeđen u tom slučaju. Ljubav ne znači ni posjedovanje osobe te se zato ne može zahtijevati vjernosti jednoj osobi. I nije li sebično, egoistično i posesivno zahtijevati ljubav, vjernost i odanost cijeloga života. Naposljetku, je li romantična ljubav u buddhizmu uopće moguća? Odgovore na navedena pitanja teško je dobiti od osoba koje su još čvrsto vezane i zatočene u zabludi „ja jesam“. Dok god čovjek o sebi misli „ja jesam“, ne može imati uvid u istinsko značenje prave ljubavi prema buddhizmu niti u njenu praktičnu mogućnost.

Ljubav, kao jedna od četiri vrline *brahma-vihāre*, u buddhističkoj filozofiji ima praktičnu ulogu. *Brahma-vihāra*, kao etički nauk u sklopu buddhističke filozofije, predstavlja način plemenito života pomoću kojega čovjek živi ispravno i moralno, a buddhističke teorijske spoznaje aktualizira u djelo. Ljubav, suosjećanje, radovanje tuđoj sreći i nepristranost, vrline su koje su povezane kako međusobno, tako i s cijelom buddhističkom filozofijom. Kako je sve na svijetu povezano, tako su i učenja unutar Dharmae čvrsto i neraskidivo povezana.

Koja je uloga ljubavi u životu pojedinca? Kao prvo i osnovno, pojedinac razvijajući vrline *brahma-vihāre*, uči voljeti sebe i bića oko sebe. Time on biva sretnijim i zadovoljnijim samim sobom. Ako čovjek voli druge ljude, suosjeća s njima i želi im dobro, u njemu nema mjesta za osjećaje koji bi mogli negativno djelovati na njega: poput frustracije, mržnje i slično. Njegovo

³⁴ Sayadaw, Mahasi, *Brahmavihara Dhamma*; Buddha Sasana Nuggaha Organization, Rangoon, 1985., str. 373.

je srce, metaforički rečeno, ispunjeno ljubavlju, suosjećanjem i željom za dobrobiti svih ljudi te na taj način onemogućuje patnju i nezadovoljstvo – *dukkhu*. Ukoliko ima ispravnu namjeru, dakle želju da bića budu sretna, tada ispravno i razmišlja i djeluje. Pomoću ljubavi, pojedinac razvija dobru volju ili dobru *karmu* koja djeluje tako da razmišljajući i djelujući dobro, dobro mu se i vraća. Buddhistička filozofija je usmjerena oslobođenju od *dukkhe* ili patnje, a ljubav, kao što možemo zaključiti, ima važnu i izravnu ulogu u tome. Kad je čovjek ispunjen ljubavlju, nemoguće je biti nezadovoljan. Istinska i neuvjetovana ljubav ispunjava više od ičega na ovom svijetu.

Uloga buddhistički shvaćene ljubavi unutar čovječanstva u cjelini je velika i značajna, a počiva na prakticiranju ljubavi svakog pojedinca. Prakticiranjem vrlina plemenitog načina života (*Brahmavihare*) na svjetskoj razini, svijetom bi vladao mir i blagostanje. To je način za ostvarenje univerzalnog svjetskog cilja. Time bi nestale granice između država, nacija i pojedinaca. Ljubav i suosjećanje vladalo bi svijetom. Naravno, taj univerzalno postavljen i pomalo utopijski cilj, ostvariv je jedino uz pomoć svih ljudi na ovom svijetu, odnosno ljubavi i suosjećanja koje čovjek dijeli sa svim drugima. Buddhistički shvaćena ljubav je apsolutna i neuvjetovana, ne razlikuje ljude ni po kakvim svojstvima. Nije važno je li netko „naš“ ili „njihov“, čovjekov je zadatak prema tome voljeti i suosjećati sa svima, a ne samo s ljudima s kojima je vezan krvnim srodstvom, prijateljstvom, državom ili religijom.

U buddhističkoj filozofiji, ljubav je vrhunac oslobođenja od patnje i prosvjetljenja. Ona je plod ispravnog shvaćanja, ispravnog djelovanja i ispravnog meditiranja. Sam Buddha se vratio nakon prosvjetljenja iz osame među ljude kako bi s njima podijelio spoznaje do kojih je došao te koje su ga učinile mirnim i sretnim. Razlog je upravo ljubav i želja da sve bića budu sretna. Prosvjetljenje nije bio kraj njegovog puta. To je bio tek početak istinski plemenitog načina života, odnosno života ljubavi, suosjećanja, radovanja tuđoj sreći i nepristranosti.

5. Zaključak

Brahma-vihāra ili plemeniti način života podrazumijeva buddhistički etički nauk koji sadrži četiri vrline: ljubav (Pāli: *mettā*), suosjećanje (Pāli: *karunā*), radovanje zbog sreće drugih (Pāli: *mudita*) te nepristranost prema boli i užitku (Pāli: *upekkhā*). U radu je objašnjeno značenje svakog od ova četiri tzv. uzvišena ili božanska stanja. Također, izloženo je značenje i uloga ljubavi u sklopu četiri plemenite istine te osmerostrukog plemenitog puta. Prva plemenita istina govori o postojanju patnje u svijetu. Ljubav prema drugima, suosjećanje, omogućava uviđanje nezadovoljstva i patnje u svijetu. Uviđanjem da je to nešto što treba biti prevladano, dolazi se do spoznaje da je uobičajeno shvaćanje stvari u svijetu samo privid. Upravo je privid i zabluda razlog patnje unutar pojedinca i svijeta. To se odnosi na shvaćanje netrajnih stvari kao trajnih što rezultira prijanjanjem i posesivnošću, što za svoje uzrok ima jastvo koje se treba spoznajući njegovu prividnost, napustiti. O toj žudnji uzrokovanoj jastvom govori se u drugoj plemenitoj istini. Na ovom mjestu do izražaja dolazi potreba za vrlinom nepristranosti koja omogućava neprijanjanje za sve što je netrajno: stvar, ljude i ideje. Ukidanjem jastva i prijanjanja, ukida se žudnja za netrajnim oblicima postojanja. U isto vrijeme, omogućuje se neuvjetovana i nesebična ljubav prema svima, želja da sva bića na ovom svijetu budu sretna, i opet – suosjećanje. Također, time postaju moguća i dobra djela, djela ljubavi, kao sastavni dio plemenitog osmerostrukog puta. U razvijanju ljubavi prema svima, važnu ulogu ima shvaćanje stvari kako uistinu stoje, dobro djelovanje, ali i ispravna meditacija. Meditacija o ljubavi (*Mettā bhavana*) je vrlo značajna buddhistička meditacija. Utječe na pojedinca tako što ga čini mirnim, sretnim i zadovoljnim, a njegovo srce ispunjava ljubavlju i radosti, te ga potiče na dobra djela prema drugim bićima u čemu se očituje važnost i uloga ljubavi. Dakle, uloga ljubavi se provlači kroz cijelu buddhističku filozofiju, od ispravnog shvaćanja, preko ispravnog djelovanja do ispravne meditacije. Naglasak je na povezanosti svega što jest, a faktor povezivanja, točka početka i kraja oslobođenja i prosvjetljenja koje se pokušava postići jest upravo – ljubav.

6. Literatura

Izvornici:

Dhammacakkappavattana Sutta: Pokretanje kotača Dharme, (SN 56.11), u Rahula, W., *What the Buddha Taught*, Grove Press, New York, 1974.

Dona Sutta: With Dona, (AN 4.36), preveo Thanissaro Bhikkhu. Access to Insight, 2005, <http://www.accesstoinsight.org/tipitaka/an/an04/an04.036.than.html>

Sekundarna literatura:

Bodhi Bhikkhu, *The Noble Eightfold Path: The way to the End of Suffering*, Kandy, 1984.

Mormile, D., «Budizam i kršćanstvo o ljubavi prema neprijateljima»; *Obnovljeni život*, vol. 5(6), 1924.

Rahula, W., *What the Buddha Taught*, Bangkok, 1995.

Sayadaw, Mahasi, *Brahmavihara Dhamma*; Buddha Sasana Nuggaha Organization, Rangoon, 1985.